بیهوده سخن

ده مقاله در زیبایی شناسی و هنر معماری

* یادنامهٔ سه نسل از معماران سنتی معاصر ایران
  از استاد حسن قمی تا استاد حسین لرزاده
* نکاح اسمایی و تعادل در عرصهٔ هنر معماری
* معمای شهری، مسجد و استهلاک انحراف قبله
* به دنبال وجود ادراکی در فضاهای معماری
* تهران، گام دوم در معماری شهری
* نقش و نقش نقشبند در معماری ایرانی
* اعجاز و ایجاز رنگ در فضاسازی معماری ایرانی
* آیا تهران؟ یا همگنی دوباره معماری، حکمت و
  ادب در تهران و پس از ظهور آن در اصفهان
* ملات و مصالح یا مصالح و ملات
* میراث فرهنگی در آیینه حدوث زمانی

مهناز رئیس‌زاده
حسین مفید

انتشارات مولی

www.ketab.ir

رئیس زاده، مهناز، ۱۳۳۶ -
بیهوده سخن: ده مقاله در زیبایی‌شناسی و هنر معماری/ مهناز رئیس زاده، حسین مفید. — تهران: مولی، ۱۳۸۳.
۱۴۶ ص.
ISBN 964-5996-84-8
فهرستنویسی براساس اطلاعات فیپا.
کتابنامه: ص. ۱۲۵.
۱. معماری ایرانی -- مقاله‌ها و خطابه‌ها.
۲. معماری اسلامی -- مقاله‌ها و خطابه‌ها.
الف. مفید، حسین، ۱۳۳۳ - ب. عنوان.
۹ب۹ر / NA۱۴۸۰ ۷۲۰/۹۵۵
کتابخانه ملی ایران ۸۳-۱۷۸۳۹م

انتشارات مولی
تهران: خیابان انقلاب ـ چهارراه ابوریحان ـ شماره ۱۲۸۲
تلفن: ۶۴۰۹۲۴۳ ـ نمابر: ۶۹۴۶۴۲۹ ـ ص. پ. ۷۴۶ ـ ۱۳۱۴۵
۱۳۵/۱ / ۸۳
شابک: ۸ ـ ۸۴ ـ ۵۹۹۶ ـ ۹۶۴
ISBN 964 - 5996 - 84 - 8
بیهوده سخن
حسین مفید ـ مهناز رئیس‌زاده
چاپ اول: ۱۳۸۳ = ۱۴۲۵
تعداد: ۱۶۰۰ نسخه
لیتوگرافی: تصویر
چاپخانه: ایران مصور
صحافی: امین
حروفچین و صفحه‌آرا: مریم محقق بنایی

کلیه حقوق مربوط به این اثر محفوظ و متعلق به انتشارات مولی است

www.ketab.ir

فهرست مطالب

مقدمه
(۷-۱۱)
یادنامهٔ سه نسل از معماران سنتی معاصر ایران
از استاد حسن فمی تا استاد حسین لرزاده
(۱۳-۲۶)
نکاح اسمایی و تعادل در عرصهٔ هنر معماری
(۲۷-۴۱)
معماری شهری، مسجد و استهلاک انحراف قبله
(۴۳-۵۱)
به دنبال وجود ادراکی در فضاهای معماری
(۵۳-۶۶)
تهران، گام دوم در معماری شهری
(۶۷-۸۱)
نقش و نقشِ نقشبند در معماری ایرانی
(۸۳-۹۶)
اعجاز و ایجاز رنگ در فضاسازی معماری ایرانی
(۹۷-۱۰۵)
آیا تهران؟ یا همگنی دوباره معماری، حکمت و
ادب در تهران پس از ظهور آن در اصفهان
(۱۰۷-۱۲۵)
ملات و مصالح یا مصالح و ملات
(۱۲۷-۱۳۲)
میراث فرهنگی در آیینه حدوث زمانی
(۱۳۳-۱۴۶)

www.ketab.ir

بسم الله الرحمن الرحیم

سپاس مر پروردگاری که بدون مشاهده، دل‌ها به او معترف‌اند و خود بدون اندیشه‌ای آفریدگار است. خداوندی که پیوسته به ذات خود قائم است و همگان بدو برقرار، غنا بخش هر نیازمند است و عزّت‌ده هر زبونمند، نیرو دهندهٔ هر ناتوانی و پناه‌ده هر اندوهبار، هرکس دم زند سخنش را شنَوَد و هرکه خاموش باشد نهان او داند، هرکه زنده است روزیش از اوست و هرکه بمیرد بازگشتش بدوست.

جمال حق که باشد نور باهر — چو ظاهر گشت نورش در مظاهر
ز صورت نقش گوناگون گرو کرد — بر آنها جمله جان را پیش‌رو کرد
نه در مسجد جز او بینی نه در دیر — نه در خود غیر او یابی نه در غیر

و درود به نخستین پدیدهٔ او و پسین فرستاده‌اش، نبی و رسولش، عارجِ معارجِ إسراء، محمد مصطفی صلوات‌الله علیه و علیٰ آله الاصفیاء. و درود بر تاجِ هل اتیٰ و شهسوار کشور لافتیٰ باب امامان هدیٰ ـ علی مرتضیٰ ـ سلام الله علیه و علی آبائه من رب‌العُلا.

www.ketab.ir

ذات یزدان را دو مظهر شد جلی　　گشت این یک مصطفیٰ وان یک علی
مصطفیٰ شد مظهر نور جمال　　مرتضیٰ شد مظهر سرّ جلال

اما بعد ـ آنچه پیش‌رو است، مجموعه ده مقاله است که به مناسبت، در همایش‌های گوناگون ارائه شده است و نوعاً سعی شده که یا تطبیقی بین معارف و نظریه‌های عرفانی و حِکَمی با قواعد و اصول زیبایی شناسی و معماری ایرانی ـ سنتی؟ ـ داده شود و یا اینکه از همان ابتدا به احصا و تمهید این‌گونه زیبایی‌شناسی و معماری پرداخته گردد.

هنرها به‌طور اعم و معماری به‌طور اخص، هم شامل نظریه می‌گردد و هم مهارت و فن، که معماری ایرانی نیز خالی از این هردو نیست. از این‌رو هر اثر معماری تنها شامل بروز عینی و ظاهر مشهود آن نمی‌گردد، بلکه تلفیق تفکر و اندیشه با مهارت و فن باعث ایجاد و ادراک اثر می‌گردد.

در این مجموعه سعی گردیده که هم نظریه‌ها نموده شوند، و هم به نقشِ مهارت و فنون در آن آثار پرداخته شود.

نام مجموعه از رباعی‌ای از عارف سمنان برگرفته شده که تذکاری است برای آنان که یا به دلیل گسستگی از پیشینه و یا به هر دلیل دیگری، معماری ایرانی را قابل اعتنا نمی‌دانند، که:

این وجد و سماع ما مجازی نبود　　وین چرخ که می‌زنیم بازی نبود
با بی‌خبران بگو که ای بی‌خردان　　بیهوده سخن به این درازی نبود

۱. **یادنامه سه نسل از معماران سنتی معاصر ایران از استاد حسن قمی تا استاد حسین لرزاده**، این مقاله اول بار در کنگره تاریخ معماری و شهرسازی ایران ـ ارگ بم ـ ۱۳۷۴ ارائه شد که با اضافات و تغییرات بسیار در این مجموعه گنجانده شده است.

در این نوشته ضمن دسته‌بندی و معرفی نخبگان معماری معاصر ـ سنتی؟

www.ketab.ir

ـ ایران سعی شده که بنایی شاخص از آن دوران یعنی کاخ مرمر، با استادکارانش معرفی گردد. و سپس به نکات و دقایقی چند در آثار استاد لرزاده توجه داده شود.

امید که در جزوهٔ دیگری تحت عنوان ماجرای معماری سنتی معاصر ایران از انقلاب تا انقلاب به روایت استاد حسین لرزاده مستوفای آن تدوین و تقدیم گردد. گوشه چشمی به بحث توسعه و تحدید در معماری ایرانی از دیگر قسمتهای این نوشته است.

۲. **نکاح اسمایی و تعادل در عرصهٔ هنر معماری**، که در همایش معماری مسجد؛ گذشته، حال، آینده ـ دانشگاه پردیس اصفهان ـ ۱۳۷۶ عرضه شد. تطبیق بین آراء دو صدرالدین (صدرالدین قونوی و صدرالدین شیرازی) و مفاهیمی در معماری همچون تعادل و تقارن و احصا نظریه در حیطه عمل، موضوع این نوشته می‌باشد.

۳. **معماری شهری، مسجد و استهلاک انحراف قبله**، این نوشته نیز در کنگره مسجد؛ گذشته، حال، آینده ارائه شد، که به موضوع قرارگیری مسجد در بافت شهری و پیچش و چرخشِ ارگانیک مسجد نسبت به بناهای اطراف خود در شهر مربوط می‌شود و اینکه این پیچش با چه ابزار و فضاهایی حاصل می‌گردد.

۴. **به دنبال وجود ادراکی در فضاهای معماری**، در دومین کنگره تاریخ معماری و شهرسازی ایران ـ ارگ بم ـ ۱۳۷۸ ارائه گردید. صدرالدین شیرازی قائل است که وجود، عینی و ادراکی است و با این اخیر است که ادراک حاصل می‌گردد. تطبیق و تأویل این نظریه با فضاهای معماری و معماری شهری موضوع این نوشتار است.

۵. **تهران گام دوم در معماری شهری**، این مقاله در دومین کنگره تاریخ معماری و

www.ketab.ir

شهرسازی ایران ـ ارگ بم ـ ۱۳۷۸ طرح گردید.

مقایسه بین میدان نقش جهان اصفهان و میدان توپخانه تهران، خیابان چهارباغ در اصفهان و کوچه باغ در تهران انجام یافته و بناهای پیرامون این دو میدان مورد بررسی قرار گرفته است. به کارگیری مصالح سنتی و یا ابزار و مصالحی که در این دوران، با ارتباطات فرامرزی دراختیار معماران تهران قرار گرفت از دیگر موضوعات این نوشتار می‌باشد.

۶. **نقش و نقش‌بند در معماری ایرانی**، در دومین همایش معماری مسجد ـ افق آینده ـ دانشگاه هنر ـ ۱۳۷۹ عرضه شد. شکل و محتوی، به مثابه قالب و روح در اثر هنری سریان دارد.

گره‌سازی در معماری ایرانی که هزاران نقش در آثار هنری پدید آورده‌اند، خود شامل روح و محتوایی هستند. این وظیفه معمار نظریه‌پرداز است که آنان را احصا کند. حروف نیز از این قاعده مستثنا نیستند که در عین رعایت قواعدِ شکلی، دارای محتوایی درخور شکل خود هستند. توجه به جزئیات و فضاسازی با نقوش و رنگ از ویژگی‌های معماری بومی ایرانی در دوره‌های متأخر می‌باشد.

۷. **اعجاز و ایجاز رنگ در فضاسازی معماری ایرانی**، نیز در دومین همایش معماری مسجد ـ افق آینده عرضه شد. مقایسه دو شاهکار معماری معاصر یعنی مسجد سجاد و شبستان مسجد سپهسالار از جهت کاربرد نقش و نور و رنگ و جایگاه ویژه پوشش در فضاسازی این دو، موضوع اصلی این نوشتار است.

۸. **آیا تهران؟ یا همگنی دوباره حکمت و ادب در تهران پس از ظهور آن در اصفهان**، در نخستین همایش ملی ایران شناسی ـ تهران ـ ۱۳۸۱ ارائه گردید. با احصاء ویژگیهای حکمی، ادبی و معماری که در تهران بروز پیدا کرد آیا

www.ketab.ir

نمی‌توان‌برآن نام مکتب تهران اطلاق کرد؟ در این نوشتار ضمن بررسی ویژگیهای حکمی، ادبی و معماری اصفهان و مقایسهٔ آن با دورهٔ پس از آن در تهران، این سئوال طرح گردیده است.

۹. **میراث فرهنگی در آیینه حدوث زمانی**، برای سومین کنگره تاریخ معماری و شهرسازی ایران تهیه شد، که در آن به موضوع حرکت و زمان می‌پردازد و آن را با موضوع شهر و حفظ و ماندگاری میراث فرهنگی در طول زمان تطبیق می‌دهد.

۱۰. **ملات و مصالح یا مصالح و ملات**، این نوشتار نیز برای سومین کنگره معماری عرضه شد که در آن به چگونگی پیوند ملات با مصالح و تعویض نقش این دو با یکدیگر و همچنین جابه‌جایی منطق ملات با مصالح پرداخته شده است.

در خاتمه عرض سلام داریم به پیشگاه استاد لرزاده که دیگر در میان ما نیست، امیدواریم که همچنان آموزه‌های مجسّم ایشان و یادگارهای ماندگارش منشأ و مرجع در عرصهٔ هنر ایران و به‌خصوص معماری‌قرار گیرد، آمرزش و آرامش روح آن مرحوم را خواهانیم، رحمةالله علیه.

تهران ـ آبان ۱۳۸۳

www.ketab.ir